

ЕВОЛЮЦІЯ РОЗВИТКУ ПИТАНЬ ТРУДОВОЇ СПРЯМОВАНOSTІ НАВЧАННЯ КІНЦЯ ХІХ І ДО ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В статті розкривається значення ручної праці та взаємозв'язок з вихованням. Висвітлюється впровадження трудового навчання в умовах індустріалізації, важливість розвитку ремесел пов'язаних зі зростанням народної культури.

Ключові слова: народна школа, трудове навчання, ремесло, виховання, освіта, уміння.

Сьогодні трудове навчання в педагогічному процесі середніх загальноосвітніх закладів виступає складовою в здійсненні пріоритетних завдань, поставлених перед середньою освітою – розвитку інтелектуальних, соціальних і фізичних здібностей, морального, естетичного, екологічного і економічного виховання, формуванню світоглядної позиції. Це в теорії відповідає основним напрямам трудової спрямованості систем середньої освіти провідних країн світу. На практиці ж спостерігається зменшення уваги українських науковців до трудової складової діяльності загальноосвітньої школи.

Трудова спрямованість завжди була притаманна українській школі. І сьогодні, вкотре, підтверджуються висновки про велику роль праці в розвитку особистості і постає гостра суспільна потреба у трудовій спрямованості діяльності загальноосвітньої школи.

Дослідження еволюції розгляду питань трудової спрямованості навчання кінця ХІХ і до початку ХХ ст. довело, що саме в цей період відбулося формування ідей щодо трудового виховання дітей та становлення системи трудового навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз першоджерел та літератури показав, що рух за впровадження ручної праці в загальноосвітню школу виник в результаті соціально-економічних потреб суспільства – розвитку виробництва, індустріалізації, необхідності мати умілих і вправних працівників. З іншого боку – педагогічного – ще з XVII-XVIII ст. у працях видатних педагогів-мислителів розвивались численні аргументи щодо включення в навчально-виховний процес трудової діяльності дітей як необхідної складової їх формування. Особливою увагою ідея виховання дітей у праці в Україні користувалась у прихильників національного та вільного виховання.

У кінці XIX ст. трудове виховання дітей мислилося як ручна праця на відповідних уроках (офіційна точка зору) або взагалі у вигляді трудової школи, яка всім своїм змістом і спрямованістю підпорядковувалась загальнопедагогічній ідеї виховання дітей у праці (Я.Чепіга, С.Русова, О.Музиченко, Т.Лубенець). В офіційній школі Російської імперії за основу навчання ручній праці була прийнята шведська система, творчо переосмислена К.Цирулем та його однодумцями. Головним завданням впровадження ручної праці був не вузький професіоналізм, а загальновиховні цілі. У приватних навчально-виховних закладах, створених в кінці XIX – на початку XX ст. за ініціативою творчих педагогів (П.Христіанович) або за вимогою громадськості, розвивались ідеї трудової школи на засадах вільного розвитку дитини.

У період визвольних змагань українського народу в 1917-1920 рр. система освіти в Україні почала розбудовуватись як національна і трудова, згідно з ідеями та положеннями, що розроблялись українськими педагогами.

Процеси, які відбувалися в Україні в галузі освіти в напрямі трудової спрямованості навчання проходили під значним впливом зарубіжної педагогіки. Особливий вплив на педагогічну думку в Україні здійснив реформаційний рух кінця XIX – початку XX ст., який докорінним чином змінив підходи, зміст і методи до навчання і виховання дітей. Його найвидатніші представники Дж.Дьюї, Г.Кершенштайнер та В.Лай виступили

за внесення трудового принципу в основу всієї життєдіяльності дитини. Але кожен з них мав свою точку зору на цей процес. Дж.Дьюї бачив вільне виховання дитини через навчання „діянню”, де всі знання здобувалися через практичну самодіяльність (залучення до професії) і особистий трудовий досвід дитини. Георг Кершенштайнер виступив за організацію праці, спрямованої на певну професію і формування певних навичок і умінь. Цей педагог був прихильником (і творцем) ідеї професіоналізму, яка значно вплинула на розбудову системи освіти в УСРР. Вільгельм Лай, представник педагогіки дії, ставив діяльність, працю в основу змісту педагогічного процесу школи, яка розвивається на основі експериментальної педагогіки. Він вважав, що необхідно розвивати активну діяльність дитини через різні форми, і в першу чергу через ручну працю.

Ці представники реформаторської педагогіки здійснили особливо великий вплив на українських педагогів, на їхні концепції трудової школи та трудової спрямованості навчання.

Отже, спираючись на власні уявлення про трудове навчання, підкріплене досвідом і ідеями реформаторської педагогіки, експериментальними практичними пошуками у приватних навчальних закладах, українські педагоги підійшли до нового етапу у розвитку трудового навчання – радянського, який відкрив нову сторінку у розвитку трудової школи та трудового виховання.

Так, під впливом ідей Г.Кершенштайнера виникли трудові школи з опорою на працю як основу людського життя і пізнання. Ідеї прагматичної педагогіки Дж.Дьюї, їх творча реалізація привели до пошуку нових освітніх технологій: комплексної системи навчання, модифікації дальтон-плану, бригадно-лабораторної форми навчання, методу проєктів, перенесення центру виховання учнівської молоді в заклади соціального виховання.

Провідною тенденцією загального процесу навчання в школах УСРР в 1920-1937-х рр. була трудова, практична спрямованість загальноосвітніх предметів (гуманітарного і природничо-математичного циклів). Ця тенденція

була закладена в теоретичні підвалини діяльності школи, виступала системоформуючою ідеєю організації всього навчально-виховного процесу. Трудовий принцип стає засадою та найважливішим засобом навчання і професійної підготовки школярів у розбудові нової системи народної освіти. Цей підхід утверджувався у процесі гострої боротьби між керівниками системи освіти України та Росії. Аналіз дозволяє зробити висновки, що існували різні точки зору на реорганізацію школи в Україні та Росії, на трудову спрямованість навчання. Основна вісь протиріч проходила у розумінні сутності трудової спрямованості школи – Наркомпрос Росії захищав тезу про загальну політехнічну освіту, а Наркомос України, відштовхуючись від конкретних соціально-економічних умов, що склалися в республіці, віддавав перевагу професіоналізації, монотехнізму.

Дискусія, у якій взяли участь і керівники СРСР, закінчилась прийняттям на початку 1930-х рр. російської схеми розвитку освіти, відмовою від монотехнізму, професійної школи, навчання дітей певній професії для конкретної галузі виробництва. Але аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що навіть в період декларованого різновекторного розвитку двох освітніх систем, вони не існували в чистому вигляді і на практиці мали багато спільного – російська система не могла обійтися без професійної підготовки шкільної молоді, а Україна – без надання загальної освіти. Вона впроваджувалася через зміст загальної середньої освіти, активні форми та методи навчання, професіоналізацію другого ступеня середньої загальноосвітньої ланки та широке включення трудового навчання в діяльність школи.

Для перших років розвитку радянського періоду шкільництва характерний значний прогрес в теоретико-методологічному обґрунтуванні системи освіти взагалі і трудового навчання зокрема. Була сформульована нова філософія освіти, основними загальнопедагогічними принципами якої були: трудова спрямованість навчання, педоцентризм, демократизація, зв'язок з життям, що лягло в основу комплексного навчання і привело до

зміни парадигми „школи навчання” на парадигму „трудової школи” в її радянському варіанті – загальній партійно-класовій спрямованості навчально-виховного процесу.

Організаційно-педагогічні форми її діяльності та цільові установки докорінно відрізнялись від попереднього та наступних етапів діяльності школи. В цей період бурхливо розвивалась педагогічна думка, ще повністю не скута політичними догмами. Це був час цікавих пошуків і знахідок в галузі навчання, самоуправління, співробітництва учителів учнів, комплексності, проектування, інтегрованості змісту трудової школи. Вони стимулювалися соціалістичними ідеями, орієнтованими на всебічне формування людини-трудівника, на поєднання соціального й природного начал в розвитку особистості.

На початку 1920-х рр. трудова підготовка школярів, крім трудового принципу та активних форм і методів навчання загальноосвітнім дисциплінам здійснювалась і через уроки трудового навчання, яке розглядалось як ручна праця, що проводилась у класі або в навчальних шкільних майстернях. Визначення кількості годин на трудове навчання покладалося на школу: плани, програми були орієнтовними, гнучкими, рухливими. Вони склалися за операційно-предметною системою і включали різні види ручної праці: елементарна обробка деревини та металу, переплетення брошур, лагодження взуття та одягу тощо.

Наприкінці 1920 рр. індустріалізація країни, потреба в кадрах поставила нові вимоги до трудової підготовки учнів. Школа відмовляється від ідеї всебічного розвитку особистості й ставить на порядок денний підготовку робітничих та колгоспних кадрів нижчого та середнього рівнів для індустріального та сільськогосподарського виробництва. Для реалізації цих завдань створювалися школи фабрично-заводського учнівства, програми яких були побудовані на основі поєднання навчання з виробничою працею. Школи колгоспної молоді, розповсюджені на селі, спрямовували навчально-виховний процес на сільськогосподарське виробництво. Вони розглядалися і

як загальноосвітні. Цей курс поєднувався з ідеєю політехнічного навчання. Змінювався зміст трудової спрямованості навчання – від трудової школи до політехнічної. Політехнізація школи передбачала участь дітей у виробничій продуктивній праці (в процесі соціалістичної реконструкції); теоретичне й практичне ознайомлення з основами виробництва, поєднання виробничої праці з фізичним вихованням й інтелектуальним розвитком. Програми політехнічного навчання семирічної трудової школи передбачали вивчення головних галузей виробництва та залучення школярів до десятка різноманітних видів праці. Школа стала орієнтуватися виключно на соціальне формування особистості. Метою навчання стали вбачати у соціальній багатоваріантності трудової і професійної підготовки. Вона втілювалася через метод проектів.

Постанови ЦК ВКП(б) 1931 року вольовим авторитарним рішенням знову кардинальним чином змінюють сутність шкільної освіти. Вони чітко спрямовують радянську освіту на підготовку молоді до навчання в вищих навчальних закладах, тобто розглядають її як засіб отримання систематичних наукових знань. Трудова школа змінюється на „школу навчання”, школу знань.

На практиці проходить ще певний час, коли ця нова філософія освіти остаточно отримає своє підкріплення в шкільних навчальних планах та програмах. Аналіз діяльності школи в 1931-1937 роках дозволяє констатувати факт певної розгубленості і невизначеності підходів до вирішення проблем трудового навчання: поряд із жорсткою вказівкою негайно підвищити загальноосвітній рівень учнів постійно ставиться вимога вдосконалити трудову політехнічну підготовку. Більше того, здійснювалися заходи, спрямовані на поліпшення матеріальної бази, залучення учнів до технічної творчості, стабілізація навчальних планів і програм. Виникла думка про виключне значення шкільного трудового навчання в справі політехнізації, що призвело до надзвичайного перевантаження програм і робило нереальним їхнє застосування. У той же час розпочався планомірний

процес зменшення кількості годин на працю, причому відразу в значних обсягах. Школа стала спрямовувати свою діяльність на підготовку школярів до вступу у вищі навчальні заклади. Ці процеси викликали зміну освітніх парадигм і в кінцевому рахунку привели до фундаменталізації змісту освіти.

Отже, протиріччя між декларованими й впроваджуваними метою і завданнями діяльності школи (підготовки до вступу у вищі навчальні заклади) й метою трудового навчання (підготовка до життя через навчання і практичним вмінням) призвели до невизначеності змісту трудового навчання і, згідно з загальним розвитком школи, вилучення його з навчальних планів у 1937 році.

На основі розгляду історико-педагогічного процесу зроблено загальний висновок про зміни в досить короткий досліджуваний період трьох освітньо-виховних парадигм: „трудої школи” на професійно-спрямовану політехнічну і в кінцевому рахунку на „школу навчання”, яка виключила із загального навчально-виховного процесу трудову спрямованість навчання і працю як навчальний предмет.

Трудова спрямованість навчання в загальноосвітній школі визначалася суспільно-політичними, економічними та суто педагогічними чинниками. З-поміж них найбільший і найсуттєвіший вплив мали політико-ідеологічні, що обумовили характер і мету навчання в школі, стан і особливості організації в ній навчально-виховного процесу.

На другому місці стоять педагогічні чинники, бо в цей період особливий вплив мали ідеї реформування освітнього простору. Суперечливий характер їх розвитку, невідповідність установкам правлячої партії призвели спочатку до прагматично-утилітарного вирішення проблем (школи робітничої та колгоспної молоді, фабрично-заводського учнівства), а з тим до бачення школи як підготовки до вступу у вищі навчальні заклади.

Сьогоднішнє реформування освіти, її модернізація, розробка нових теоретичних і методичних засад навчальної галузі „Технологія” спрямовані, як вже було в історії, на професійну і практичну допрофесійну підготовку

учнів. Важливі складові цієї системи полягають у поєднанні ручної праці з різними видами виробничої праці, формуванням політехнічних знань школярів. Особливо цікавими з огляду на досвід 1920-1930 рр. є широке застосування активних методів навчання – методу проектів, певних модулів, інтегративних курсів тощо.

1920-і роки залишаються для педагогів уроком педагогічної творчості й демократії, виступають органічною частиною світової педагогічної спадщини. Але разом з тим ці уроки свідчать, що школу швидко не можна перебудувати; потрібно налаштовуватися на копітку, повсякденну працю, яка єдина може дати в майбутньому позитивні результати.

Використані джерела

1. Христианович П.И. Опыт устройства общеобразовательной школы с целью большей подготовки учащихся к жизни. – М. 1912.
2. Нариси історії українського шкільництва. 1905-1933: Навчальний посібник // О.В. Сухомлинська та ін.; за ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Заповіт. 1996.

Mazurenko S.

EVOLUTION OF DEVELOPMENT OF THE QUESTION OF LABOR TEACHING AT THE END OF XIX TILL BEGINNING OF XX CENTURY

The article discloses the meaning of hand work within its connection with upbringing, also it in lights the introduction of hand work into the education in conditions of industrialization, the importance of the development of the crafts connected with the increase of national culture.

Key words: *national school, labor education, craft, upbringing, education, skill.*